

ISSN: 2468-2861

Edebiyat Dergisi # Literair Tijdschrift

Kara Zambak

Yıl 2 – Sayı 4 – Sonbahar 2017 / Jaar 2 – Nummer 4 – Herfst 2017

Ederi / Prijs € 6.00

Kolaj / Collage: JOLANDA OUDIJK

Resim / Tekening: JOLANDA OUDJIK

ISSN: 2468-2861

Kara Zambak Edebiyat Dergisi

Altı aylık edebiyat dergisi. **Sahibi ve Genel Yayın**

Yönetmeni: Ali Şerik. **Editör:** Kazım Cumert.

Danışma Kurulu: Arzu Çelik, Muzaffer Yanık,

Volkan Yazıcı. Kolaj çalışması ve resimler: Jolanda

Oudijk. **E-posta:** bilgi@karazambak.nl. **Internet**

sayfasi: <https://karazambak.nl>. **Ederi:** 6 Euro.

Abonelik bedeli: 5 sayı 30 Euro. Hollanda dışı 5

sayı: 45 Euro. Banka hesap numarası: A. Serik

IBAN: NL55 RABO 0300292732. Dergiye

gönderilen yazı ve şiirler basılsın veya basılmasın

iade edilmez. Yayın Yönetmeni dergiye girecek

yazılarda gerekli gördüğünde düzeltmelerde buluna-

bilir. Kara Zambak Edebiyat Dergisi'nde yayımlanan

yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanan

yazı ve şiirler sahibinden izin alınmadan kul-

lanılamaz.

Literair Tijdschrift De Zwarte Lelie

Zes maandelijks literair tijdschrift. **Eigenaar en**

Hoofd-Redactie: Ali Şerik. **Tekstredactie:**

Kazım Cumert. **Adviesraad:** Arzu Çelik, Muzaffer

Yanık, Volkan Yazıcı. Collage omlag en binnen

pagina's en tekeningen Jolanda Oudijk. **Mail:**

bilgi@karazambak.nl. **Internet pagina:** [https://](https://karazambak.nl)

karazambak.nl. **Prijs:** 6 Euro. **Abonnement:** 5

nummers 30 Euro. Buiten Nederland 5 nummers 45

Euro. Rekennummer: A. Serik IBAN: NL55 RABO

0300292732. Copyright Auteursrecht voorbe-

houden. Niets uit deze uitgave mag worden

verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt

zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van

de uitgever en/of auteurs. De redactie behoudt zich

het recht voor artikelen en proza te redigeren zonder

overleg met de inzender.

Yıl 2 - Sayı 4 - Sonbahar 2017 / Jaar 2 - Nummer 4 - Herfst 2017

ISSN: 2468-2861

Kara Zambak

Edebiyat Dergisi
Literair Tijdschrift

Dosya / Scriptie

MARİYA LEONTİÇ	10
HANİFE ÖZER	51
NURİ AKALIN	56

Öykü / Verhaal

SİBEL ÖZ	7
TUĞBA ALAYBEYOĞLU	27
NECMETTİN YALÇINKAYA	46

Şiir / Gedicht

HÜSEYİN ŞAHİN	9
EWA LIPSKA	17
VAHE ARMEN	18
VOLKAN YAZICI	25
KADİR BÜYÜKKAYA	26
TAHİR EKER	30
ALİ ŞERİK	33
JOLANDA OUDİJK	35...38
MAS PAPO	40
SABINE KARS	40
TEKİN GÖNENÇ	41
MUSTAFA TOGA	55
ALİ ŞERİK	62

Yazı / Artikel

VOLKAN YAZICI	4
FAKİR BAYKURT	15
Prof. SERVET TANILLI	29
NİHAT KEMAL ATEŞ	31
İBRAHİM EROĞLU	32
MAURICE VAN SURKSUM	38
KEMAL YALÇIN	54
ALİ ŞERİK	60

Söyleşi / Interview

FATİH ÇİMEN / MEVLÜT ASAR	19
ALİ ŞERİK / JOLANDA OUDİJK	34
MURAT TUNCEL / CEMAL AKÇA	42
ALİ ŞERİK / MOLLA DEMİREL	47

NÂZIM HİKMET'İN ŞİİRLERİ

Mariya Leontik

Gotse Delçev Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Nâzım Hikmet'in Edebî Hayatı ve Eserleri

Nâzım Hikmet'in hayatı adeta edebiyat ve yazarlarla kuşatılmıştır. Çocukken çokokumaktadır, en çok sevdiği yazarlar ise Tevfik Fikret, Mehmet Emin, Ziya Paşa, Halide Edip Adıvar, Mehmet Rauf, Hüseyin Rahmi Gürpınar ve Namık Kemal' dir. Genç yaşta farklı edebiyat çevrelerine girer, dergilerde şiir, gazetelerde yazı yazmaya başlar. Çok kısa zamanda şiir ve yazılarıyla dikkat çeker ve çevresini etkiler. Paralel olarak kendini geliştirmek için Türk edebiyatını ve dünya edebiyatını araştırıp yenilikleri takip etmektedir. Türkiye'de yaşadığı yıllarda o dönemin en tanınmış yazarlarıyla sohbet edip tartışmış, Sovyetler Birliği'ne gittiğinde de dünyaca tanınmış yazarlarla tanışma fırsatı bulmuştur. Ama çok genç yaşlardan beri onunla devamlı birlikte olan şair Vâlâ Nureddin (Vâ-Nû)' dir.

Genç yaşta şiirlerini ilk önce farklı dergilerde yayımlamış. Şiirlerini “*Yeni Mecmua*”, “*Alemdar*”, “*Ümit*”, “*Yedinci Kitap*”, “*Sekizinci Kitap*”ta yayımlayıp tanınmıştı. Nâzım Hikmet, Celal Sahir Erozan, Faruk Nafiz Çamlıbel, Yusuf Ziya Ortaç, Orhon Seyfi Orhan, Necmettin Halil Onan gibi ünlü şairlerin arasına girmiştir. Bundan sonra bütün şiirleri, özellikle şiir kitapları büyük ilgiyle karşılanır.

Nâzım Hikmet en çok şiirle ilgilenmiştir. Şiir yazmadığı dönemlerde ise tiyatro eserleri, öyküler, romanlar ve senaryolar yazmıştır. Kendisinin ve ailesinin geçimi için de çok sayıda edebî çeviriler yapmıştır.

Nâzım Hikmet'in, hayatındayken ve vefat ettikten sonra şu şiir kitapları neşredilmiştir: “*Güneşi İçenlerin Türküsü*” (1928), “*835 Satır*” (1929), “*Jokond ile Si-Ya-U*” (1929), “*Varan 3*” (1930), “*1+1=Bir*” (1930), “*Sesini Kaybeden Şehir*” (1931), “*Gece Gelen Telgraf*” (1932), “*Benerci Kendini Niçin Öldürdü?*” (1932), “*Portreler*” (1935), “*Taranta Babu'ya Mektuplar*” (1935), “*Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin Destanı*” (1936), “*Kurtuluş Savaşı Destanı*” (1965), “*Saat 21.00-22.00 Şiirleri*” (1965), “*Memleketimden İnsan Manzaraları I-V*” (1965-1967), “*Dört Hapisane'den*” (1966), “*Rubailer*” (1966), “*Yeni Şiirler*” (1966), “*İlk Şiirleri*” (1969), “*Son Şiirleri*” (1970); tiyatro eserleri “*Kafatası*” (1932), “*Bir Ölü Evi Yahut Merhumun Hanesi*” (1932), “*Unutulan Adam*” (1934-1935), “*Ferhad ile Şirin*” (1965), “*Enayi*” (1965), “*İnek*” (1965), “*Sabahat*” (1965), “*Ocak Başında – Yolcu*” (1966), “*Yusuf ile Menofis*” (1967), “*Demokle'nin Kılıcı*” (1974); ve romanları: “*Kan Konuşmaz*” (1965), “*Yaşamak Güzel Şey be Kardeşim*” (1967). Nâzım Hikmet'in yazdığı mektuplar ise şu eserlerde toplanmıştır: “*Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar*” (1968), “*Oğlum, Canım Evladım, Memedim*” (1968), “*Vanu'lara Mektuplar*” (1970) ve “*Nâzım ile Piraye*” (1977).

Bu eserlerin farklılığına baktığımızda insan sadece hayran olabilir çünkü Nâzım Hikmet bu eserleri son derece kötü şartlarda, çoğunu hapishanedeyken yaratmıştır. İnsan, bu eserlerin hapishanede nasıl yazıldığına ve sonra yakınları aracılığıyla dışarıya çıkarmasına sadece şaşabilir. Eserlerin bir kısmının kaybedildiği ya da yakıldığını unutmamak gerekir.

Eserlerinin kaderi Nâzım Hikmet'in kaderine benzer. Hürriyetinden mahrum kalan şair gibi şiirleri de yasaklanmıştır. Bu yasaktan dolayı eserlerini gizligizli yazıp en yakın dostlarında saklar, büyük tedbirlere rağmen eserlerinin bir kısmı polis tarafından bulunup yakıldığı tahminedilebilir çünkü yazar onlara ulaşamamıştır. Münevver'in yazar arkadaşı olan Peride Celal'e verilen eserlerinin bir kısmı ise tutuklanma korkusuyla yakılmıştır. Zor şartlarda eserler yaratmasına rağmen, Nâzım Hikmet kendi yolundan caymamıştır. Geleceğin hep daha iyi olacağını inanmıştır. Hayatta iken Nâzım Hikmet'in eserleri otuzu aşkın ülkede kırk dilde yayımlanır, Türkiye'de ise yirmi sekiz yıl tek kitap bile çıkmaz. Uzun yıllar sonra Nâzım Hikmet'in inandığı iyi zamanlar gelir. 1965 ile 1966 yılları arasında Türkiye'de birden yirmiyi aşkın kitabı yayınlanır, sonra başka yayınlar da bunları takip eder. Yakınlarına yazdığı mektuplar da yayınlanır.

Eserlerinin yayımlanmasından sonra, onun hayatı ve yaratıcılığı hakkında da birçok kitap neşredilmiştir. İlk önce dünyada, sonra kendi vatanında tanınmış olan ilk Türk yazarı Nâzım Hikmet'tir. Uzun yıllar ölümün kıyısında yaşayan yazar geriye, bugün okunan gelecekte de okunulacak birçok güzel eser bırakmıştır.

Nâzım Hikmet'in Şiiri ve Şiir Anlayışı

Nâzım Hikmet adeta şiir ve şairler arasında büyümüştür. Evlerinde şiir okuma ve söyleme geleneği alışılmış bir şeydir. Daha küçük yaşlarında ailesinin teşviği ile şiir yazmaya başlar. İlkokulu bitirdiği gün dedesi Nâzım'a kendi şiirlerini yazmak için deri ciltli bir defter armağan etmiştir. Böylece Nâzım 11-12 yaşında yazdığı şiirlerle çevrenin ilgisini çeker. Şiirlerini yayımlamaya başladığında yetenekli, bilgili ve dile hakimiyet fark edilir. O dönemin Türk edebiyatından etkilenip ilk şiirlerini vezinli, kafiyeli, romantik konularda yazar. Celile Hanım, oğlunun 14 yaşında yazdığı "*Servilikler*" adlı ilk şiirini Yahya Kemal'e gösterir, şair şiiri düzeltip yayınlatır. Bu şiir Nâzım'ın yayınlanmış ilk şiiridir. Bundan sonra kendisi de şiirlerini yayınlatmayabışlar. Henüz yirmili yaşlarda genç bir şair iken Türk yazı dünyasında kendine önemli yer açar.

Nâzım Hikmet her serbest anını şiir yazmak için kullanırmış. Vâlâ Nureddin'e göre aklına gelen bir mısrayı veya şiiri hemen yazarmış, hatta ilham geldiğinde eğer yazacak bir kağıt bulamazsa bu mısraları duvarlara, pantolonlara bile yazarmış. Böyle bir hatırayı Vâlâ şöyle anlatmaktadır: Bir gün Nâzım Hikmet'le bir kahvede otururlarken Vâlâ Nâzım'ın ceplerini karıştırdığını fark eder. Vâlâ, garsondan kağıt istemek için kalkmış fakat döndüğünde şaşkınlık içinde kalmış: "Olan olmuş bu sırada... Nâzım küçük kurşun kalemiyle o kadar hevesle aldığı yeni beyaz pantolonunun dizlerine notlarını almış."¹

¹Nureddin Vâlâ Vâ-Nu. (1999). *Bu Dünyadan Nazım Geçti*. Milliyet Yayınları - İstanbul , 26

Yine Vâlâ'ya göre Nâzım Hikmet şiirlerini, ahengini duymak için ayakta yüksek sesle söyler. Şiirleri kâğıda yazarken son derece titizdavranır. Şiirdeki bir virgölün yerini değiştirmek için kâğıdı yırtıp şiiri tekrar yazmaktan hiç üşenmez. Fakat şiirin içine iyice girdiğinde mısraları bazen nakış işler gibi yazarmış. Hapishanelerde Nâzım Hikmet'le bir müddet kader birliği etmiş romancı Kemal Tahir'e göre "...Nâzım, yaradılıştan dünyanın en büyük şiir gücü taşıyan mutlu şairlerinden biridir..." Fakat buna rağmen yeni bir şiire başlarken zorlanırmış. Kemal Tahir onun şiir yazmasını şöyle anlatır: "Bir sarı defter alır, ilk sahifesine şiirin adını, daha sonra ilk mısrasını yazardı... ikinci mısrayı bulduğu zaman ilk sahifeyi kopartır, yeniden şiirin adını, ilk mısrasını, altına da ikinci mısrasını yazardı. Bu böylece sahife dolana kadar, 20-30 kere üşenmeden sürüp giderdi. Bir tek virgöl değiştirmek için bile, yeni bir sahifeye, bütün bir sahifeye baştan başlayıp yazdığını çok gördüm. Burada söz konusu olan, şiirin hazırlanışdır. Bir kere havasını kendine yeter görecektir şekilde tutturdu mu, ondan sonra artık tashih edilmiş sayfalarından sinirlenmez olur, şiiri bazen notalara çevirecek kadar çizip karalayarak yazar giderdi."²

Şairde ilham her zaman farklı kaynaklardan beslenmiştir. Onda ilham kaynağı adeta tükenmez. İyi bir gözlemci olması, yaradılışının getirdiği şairlik tabiatıyla en basit olaylardan, duygulardan etkilenip şiir yazar. Çoğu kez aldığı mektuplardan duygulanarak bugün de insani kendine hayran bırakan şiirler yazmıştır. En sade konuları, yeteneği sayesinde etkileyici ve coşkunsu şiirlere dönüştürmüştür.

Nâzım Hikmet'in Şiirlerinde Konu, Dil, Yapı ve Üslup

Şiirde şekil ve içerik konusu şiir tarihi kadar eski bir konudur. Nâzım Hikmet'e göre şiirde şekil ve içerik birbirine bağlıdır, şeklin nasıl olacağını tayin eden içeriktir, içerik özgün değilse şekil de özgün olamaz. Bu sebeple Nâzım'ın şiiri devamlı bir arayış içindedir, bu arayış şairi gece gündüz geçmişten kendi çağına kadar önemli şairleri okumaya, yeni yazar, yeni edebiyat akımlarını ve yenilikleri takip edip yararlanır. Özellikle Rusya'da iken tanıdığı fütürist ve konstrüktivizm akımlar ve şiirler ilgisini çekmiştir. Böyle bir araştırma ve çabanın sonucu olarak Türk şiirine serbest nazmı getirir, Türk şiiri yirminci yüzyılda yenileşme sürecine girmiştir, Nâzım Hikmet ise yeniliğin en ısrarlı öncüsü olur. Fakat bu birdenbire gerçekleşen bir yenilik değildir. Yeniliğe ilk geçiş dönemi olarak Tanzimat edebiyatı ve yazarları kabul edilebilir, onların hayat tarzları ve sanata bakışları eski şairlerden farklıdır, yönlerini batıya döndürmüşlerdir. Şiiri topluma ve gerçeğe yakınlaştırırlar, fakat Tanzimat şairlerinin eserlerinde divan şiirinin izlerini de görmek mümkündür. Nâzım Hikmet böyle bir şiir geleneğinin içinde büyümüş ve sadece içerikte değil biçimde de yenilik getirmiştir. Şaire göre, yeni hayat, yeni şiir biçimiyle ifade edilmelidir. Böylece Mayakovski'nin şiir şekli aklına gelir ve hiç Rusça bilmediği halde bu Rus fütüristinin etkisi altında özgün şiir tarzına „Açların Gözbebekleri“ adlı şiirle başlar. Nâzım, Türk edebiyatının bu ilk serbest mısralarını Vâlâ Nureddin'e ve Şevket Süreyya'ya okur. Onlara "Eski usul vezinle kafiyeye paydos!" diyerek haykırır "835 Satır" isimli

²Nureddin Vâlâ Vâ-Nu. (1999). *Bu Dünyadan Nazım Geçti*. Milliyet Yayınları - İstanbul , 364-365

kitabında bulunan “*Açların Göz Bebekleri*” adlı şiirini heyecanla dinletir. Böylece yeni şiir şekli bir nevi onaylatılmıştır ve şiir ilk önce Rusya’da 1922’de basılır.³

Nâzım Hikmet Türk şiirinde yaptığı bu değişikliği şöyle anlatmaktadır: “Şüphesiz ki, yeni ve hiç olmazsa o zamana kadar Türk şiirine girmemiş bir içeriği işlemek zorunda kalınca, yeni şekil aramak zorunda kaldım. Bu bütün iddialara rağmen Mayakovski’nin şekli değildi, yahut hiç olmazsa, sadece Mayakovski’nin ve umumiyetle Rus serbest nazımının şekli değil, ondan aynı zamanda başka bir şeydir... Benim anladığım manada serbest nazım, ne bir reformdur, ne de bir anarşi, bir revolüsyondur. Yani ne eskinin ıslâhı, ne de bütün kıymetlerin top yekûn inkârı...”⁴ Gerçekten de Nâzım’ın şiirlerinde genel anlamda hayal kuvveti, resim, müzik, vezin ve kafiye de vardır çünkü onları şiir için bir güzellik ve katkı olarak uygular. Nâzım Hikmet bütün şiir mirasından yararlanarak şiire yenilik olarak vezinsizliğin vezni, kafiyesizliğin kafiyesi ve kelime vezni kurallarını sokar. Özellikle Türkçe’nin kelime imkanları üzerinde farklı uygulamalar yapıp, kelimeyi bütün olarak telaffuz edip daha ileri bir ritme varmıştır. Böylece, şairin serbest nazımla yazdığı şiirlerindeki ses, ritim, ahenk, edanın nereden kaynaklandığını anlamış oluruz.

Nâzım Hikmet arayışları aştıktan sonra şiirde bir özgürlüğe ulaşır: “Şimdi bütün şekillerden faydalaniyorum. Halk edebiyatı vezniyle de yazıyorum, kafiyeli de yazıyorum. Tersini de yapıyorum. En basit konuşma diliyle, kafiyesiz, vezinsiz de şiir yazıyorum. Sevdadan da, barıştan da, inkılâptan da, hayattan da, ölümden de, sevinçten de, kederden de, umuttan da, umutsuzluktan da söz açıyorum, insana has olan her şey şiirime de has olsun istiyorum. İstiyorum ki, okuyucum bende, yahut bizde, bütün duygularının ifadesini bulabilsin...”⁵ Hemen her şair hayat boyu gelişir ve hayat boyu edindiği bilgiler ve tecrübeler şiirlerine yansır. Bazı dönemleri ve tecrübeleri aşsa da onlar belirli durumlarda mısralara yansır. Bu sebeple Nâzım’ın şiirlerinde halk edebiyatından, divan edebiyatından, Mevlevilikten izler, tasavvufi öğeler görmek mümkündür. Şiirlerinde 1929 yılına kadar fütürizmin etkisi belirgindir, 1929-1936 yılları arasında ise fütürizmin türevi olan konstrüktivizmin etkisi hissedilir. 1936’dan sonra arayışları aşp kendine dönük şiirler yazmaya başlamış başlar. Nâzım Hikmet’in 1938 yılında hapse girmesi hayatını, şiirinin gelişmesini, büyük ölçüde de Türk şiirinin akış yönünü de değiştirdi çünkü o kendi vatanındayken bile kendi vatanının hayat ve edebiyat akışından uzaktır, yıllarca eserleri yasak, şiirleri ise yayımlanmaz. Başka bir açıdan bakıldığında ise bütün yaşadıkları aslında Nazım’ın şiirini beslemektedir.

Fakat bütün bu şartlara rağmen, Nâzım Hikmet’in şiirleri farklı konularla zengindir. Nâzım Hikmet şiirlerinde vatan, vatan hasreti, tarih, millet, savaş, savaş acıları, açlık, kahramanlar, şehitler, merhamet, barış, köy, şehir, işçilerin gücü, hapishane, aşk, sevgi, özlem, ayrılık, gönül kırgınlığı, hayat, gündelik yaşam, doğa, insan sevgisi, kadın sevgisi, çocuk sevgisi, yaşlılık, hastalık, ölüm, ay, kozmos, uyum, paylaşma, düş, umut, iyilik, iyimserlik ve ülkü konuları belirgindir. Şiirlerinde işlediği konular aslında şairin düşünsel, siyasal, kültürel ve duygusal hayatını yansıtır.

³Nureddin Vâlâ Vâ-Nu. (1999). *Bu Dünyadan Nazım Geçti*. Milliyet Yayınları - İstanbul , 267

⁴Kolcu İhsan Ali. (2010). *Nâzım Hikmet’in Poetikası* .Salkımsöğüt Yayınevi - Erzurum, 163

⁵Kolcu İhsan Ali. (2010). *Nâzım Hikmet’in Poetikası* .Salkımsöğüt Yayınevi - Erzurum, 98

Şiirlerine gündelik hayatta yaşanan olay, duygu, düşünce ve hayalleri yansıttığı gibi, bu alanlarda gelişen konuların aracılığıyla şiiri halka yaklaştırmak amacıyla konuşma dilini büyük bir başarıyla şiirlerinde kullanmıştır. Nâzım Hikmet hayatı boyunca Türkçenin ve Türk şiirinin gelişimini takip etmiş, bu uğurda hayatı boyunca çalışmıştır. Türkçesini hayat boyunca geliştirmiş, fakat Türkçenin edebi alanda gelişmesine de katkı sağlamıştır.

Sonuç

Nâzım Hikmet doğuştan gelen şairlik yeteneği ve hayatı boyunca şiir ile ilgili çabaları neticesinde Türk edebiyatı tarihinde kendisine belirli bir yer edinmiştir.

Nâzım Hikmet'in bu bölgelerde yaşanan sosyalizmi ve onun felsefesini tanıma fırsatı oldu ve doğal olarak bu, yaratıcılığına da yansdı. Nâzım Hikmet toplumdan ilham alarak şiire toplumcu gerçekçiliği getirdi. Böylece Tanzimat'la başlayan ve dünya algısını değiştiren yenileşme çabaları Nâzım Hikmet'le, Milli Edebiyat devri ve Cumhuriyet devri ile devam eder. Bizim için en önemli olan, o yıllarda Yahya Kemal'in neo-klasisizmi, Ahmet Haşım'ın neo-sembolizmi, Mehmet Âkif'in İslamcılığı, Mehmet Emin Yurdakul'un memleketçiliği sürerken Nâzım Türk şiirine yenilik olarak lirik toplumcu gerçekçiliği, somut güzellikleriyle gerçek doğayı, hayatta yaşanan gerçek romantizmi ve serbest vezinle şiir biçiminde özgürleşmeyi getirdi, devrim diyalektiğini ise şiirle bağdaştırabildi. Bunun dışında lirik ve epik şiirlerinde gerçek insanların kaderini yazıp halkın gururunu güçlendirdi. Onun eserlerinden etkilenip yetişen ve sonra kendi yolunu ve üslubunu bulan birçok kuşak ve yazar yetişti. Bunların arasında Atilla İlhan, Arif Damar, Ahmet Arif, Tarık Günersel, Ayşe Kulin, Ayten Mutlu vs. ilk akla gelen isimlerdir.

Bütün bunlardan sonra Nâzım Hikmet'in en büyük başarısı, eserlerinin Türkiye'de yasak iken Rusya'da, üstelik Türkçe olarak yayınlanmasıdır. Sosyalist ülkelerde yaşayan Türk halkı yıllarca bu eserleri okuyarak yetişmiştir. Bu durum, onun sosyalist ülkelerdeki Türk halkı ile yakın ilişkiler içinde olmasını sağlar, uzun yıllar büyük bir boşluğu tek başına doldurur. Bu bölgelerde yetişen özellikle Türk sanatkârlarını da derinden etkiler. Kısa sürede eserleri farklı dillere de çevrilip çabucak benimsenmiştir. Bu yönüyle de Nâzım Hikmet, kendişiirleri başta olmak üzere Türk edebiyatını bütün dünyaya tanıtır.

Sonucu, Nâzım Hikmet'in en yakın arkadaşı Vâlâ Nureddin'in sözleriyle tamamlamaktayız: “Yanımda büyüüp Türkiye içi Türkçesi'ni, Türkiye dışı Türklerin arasına yayan ve dünyanın gelmiş geçmiş en büyük şairlerinden biri diye kendini dosta düşmana kabul ettiren Nâzım Hikmet, tekrarlıyorum, ömür boyu rastladığım en olağanüstü insandır... Yalnız Türkiye dışında yaşayan Türkler değil, başka milletler de Nâzım Hikmet'i tercümelerinden okumakla yetinmeyip, onun Türkiye Türkçesi'yle yazılmış metinleri üzerine eğiliyorlar. Böylelikle Türkçe, öğrenilmeye değer kültür dilleri arasına girmiş bulunuyor.”⁶

⁶Nureddin Vâlâ Vâ-Nu. (1999). *Bu Dünyadan Nazım Geçti*. Milliyet Yayınları - İstanbul , 429, 421

KAYNAKÇA

1. Gronau Dietrich. (1995). *Nazım Hikmet*. Altın Kitaplar Yayınevi – İstanbul;
2. DüNDAR Can. (2006). *Nazım*. İmge Kitabevi – Ankara;
3. Fevral'ski Aleksandr. (1997). *Nazım'dan Anılar*. Milliyet Yayınları – İstanbul;
4. Fiş Radi. (1995). *Nâzım'ın Çilesi*. Alev Yayınları – İstanbul;
5. Fuat Memet. (1975). *Nâzım ile Piraye*. De Yayınları – İstanbul;
6. Halman Sait Talât, Horata Osman, Çelik Yakup, Demir Nurettin, Kalpaklı Mehmet, Korkmaz Ramazan, Oğuz Öcal M. (2006). *Türk Edebiyatı Tarihi 4*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları – İstanbul;
7. (2011). Hikmet Nâzım. *Bütün Şiirleri*. Yapı Kredi Yayınları – İstanbul;
8. Kolcuİhsan Ali. (2010). *NâzımHikmet'inPoetikası*. SalkımsöğütYayınevi - Erzurum;
9. Kulin Ayşe. (2010). *İçimde Kızıl Bir Gül Gibi*. Everest Yayınları – İstanbul;
10. Nureddin Vâlâ Vâ-Nu. (1999). *Bu Dünyadan Nazım Geçti*. Milliyet Yayınları – İstanbul;
11. (2007). *Türkçenin Sürgün Şairi Nâzım Hikmet*. Hece Yayınları – Ankara;
12. (2002). *100. Doğum Yıl Dönümünde Nâzım Hikmet'e Armağan*. T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları – Ankara.

Nâzım Hikmet

Nâzım Hikmet'in Şiirleri

MARİYA LEONTİÇ

Nâzım Hikmet'in Edebî Hayatı ve Eserleri

Nâzım Hikmet'in hayatı adeta edebiyat ve yazarlarla kuşatılmıştır. Çocukken çok okumaktadır, en çok sevdiği yazarlar ise Tevfik Fikret, Mehmet Emin, Ziya Paşa, Halide Edip Adivar, Mehmet Rauf, Hüseyin Rahmi Gürpınar ve Namık Kemal'dir. Genç yaşta farklı edebiyat çevrelerine girer, dergilerde şiir, gazetelerde yazı yazmaya başlar. Çok kısa zamanda şiir ve yazılarıyla dikkat çeker ve çevresini etkiler. Paralel olarak kendini geliştirmek için Türk edebiyatını ve dünya edebiyatını araştırıp yenilikleri takip etmektedir. Türkiye'de yaşadığı yıllarda o dönemin en tanınmış yazarlarıyla sohbet edip tartışmış, Sovyetler Birliği'ne gittiğinde de dünyaca tanınmış yazarlarla tanışma fırsatı bulmuştur. Ama çok genç yaşlardan beri onunla devamlı birlikte olan şair Vâlâ Nureddin (Vâ-Nû)'dır.

Genç yaşta şiirlerini ilk önce farklı dergilerde yayımlamış. Şiirlerini "Yeni Mecmua", "Alemdar", "Ümit", "Yedinci Kitap", "Sekizinci Kitap"ta yayınlayıp tanınmıştı. Nâzım Hikmet, Celal Sahir Erozan, Faruk Nafiz Çamlıbel, Yusuf Ziya Ortaç, Orhon Seyfi Orhan, Necmettin Halil Onan gibi ünlü şairlerin arasına girmiştir. Bundan sonra bütün şiirleri, özellikle şiir kitapları büyük ilgiyle karşılanır.

Nâzım Hikmet en çok şiirle ilgilenmiştir. Şiir yazmadığı dönemlerde ise tiyatro eserleri, öyküler, romanlar ve senaryolar yazmıştır.

Kendisinin ve ailesinin geçimi için de çok sayıda edebî çeviriler yapmıştır.

Nâzım Hikmet'in, hayatındayken ve vefat ettikten sonra şu şiir kitapları neşredilmiştir: "Güneşi İçenlerin Türküsü" (1928), "835 Satır" (1929), "Jokond ile Si-Ya-U" (1929), "Varan 3" (1930), "1+1=Bir" (1930), "Sesini Kaybeden Şehir" (1931), "Gece Gelen Telgraf" (1932), "Benerci Kendini Niçin Öldürdü?" (1932), "Portreler" (1935), "Taranta Babu'ya Mektuplar" (1935), "Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin Destanı" (1936), "Kurtuluş Savaşı Destanı" (1965), "Saat 21.00-22.00 Şiirleri" (1965), "Memleketimden İnsan Manzaraları I-V" (1965-1967), "Dört Hapise'nden" (1966), "Rubailer" (1966), "Yeni Şiirler" (1966), "İlk Şiirleri" (1969), "Son Şiirleri" (1970); tiyatro eserleri "Kafatası" (1932), "Bir Ölü Evi Yahut Merhumun Hanesi" (1932), "Unutulan Adam" (1934-1935), "Ferhad ile Şirin" (1965), "Enayi" (1965), "İnek" (1965), "Sabahat" (1965), "Ocak Başında - Yolcu" (1966), "Yusuf ile Menofis" (1967), "Demokle'nin Kılıcı" (1974); ve romanları: "Kan Konuşmaz" (1965), "Yaşamak Güzel Şey be Kardeşim" (1967). Nâzım Hikmet'in yazdığı mektuplar ise şu eserlerde toplanmıştır: "Kemal Tahir'e Mahpusaneden Mektuplar" (1968), "Oğlum, Canım Evladım, Memedim" (1968), "Vanu'lara Mektuplar" (1970) ve "Nâzım ile Piraye" (1977).

Bu eserlerin farklılığına baktığımızda insan sadece hayran olabilir çünkü Nâzım Hikmet bu

eserleri son derece kötü şartlarda, çoğunu hapisanedekeyken yaratmıştır. İnsan, bu eserlerin hapisanede nasıl yazıldığına ve sonra yakınları aracılığıyla dışarıya çıkarmasına sadece şaşabilir. Eserlerin bir kısmının kaybedildiği ya da yakıldığı unutmamak gerekir.

Eserlerinin kaderi Nâzım Hikmet'in kaderine benzer. Hürriyetinden mahrum kalan şair gibi şiirleri de yasaklanmıştır. Bu yasaktan dolayı eserlerini gizli yazıp en yakın dostlarında saklar, büyük tedbirlere rağmen eserlerinin bir kısmı polis tarafından bulunup yakıldığı tahmin edilebilir çünkü yazar onlara ulaşamamıştır. Münevver'in yazar arkadaşı olan Peride Celal'e verilen eserlerinin bir kısmı ise tutuklanma korkusuyla yakılmıştır. Zor şartlarda eserler yaratmasına rağmen, Nâzım Hikmet kendi yolundan caymamıştır. Geleceğin hep daha iyi olacağına inanmıştır. Bunu şiirine de yansıtmıştır: "Şiirler yazarım / basılmaz / basılacaklar ama..." ("İyimserlik"). Hayatta iken Nâzım Hikmet'in eserleri otuzu aşkın ülkede kırk dile yayımlanır, Türkiye'de ise yirmi sekiz yıl tek kitap bile çıkmaz. Uzun yıllar sonra Nâzım Hikmet'in inandığı iyi zamanlar gelir. 1965 ile 1966 yılları arasında Türkiye'de birden yirmiyi aşkın kitabı yayımlanır, sonra başka yayınlar da bunları takip eder. Yakınlarına yazdığı mektuplar da yayımlanır.

Eserlerinin yayımlanmasından sonra, onun hayatı ve yaratıcılığı hakkında da birçok kitap neşredilmiştir. İlk önce dünyada, sonra kendi vatanında tanınmış olan ilk Türk yazarı Nâzım Hikmet'tir. Uzun yıllar

ölümün kıyısında yaşayan yazar geriye, bugün okunan gelecekte de okunulacak birçok güzel eser bırakmıştır.

Nâzım Hikmet'in Şiiri ve Şiir Anlayışı

Nâzım Hikmet adeta şiir ve şairler arasında büyümüştür. Evlerinde şiir okuma ve söyleme geleneği alışılmış bir şeydir. Daha küçük yaşlarında ailesinin teşviki ile şiir yazmaya başlar. İlkokulu bitirdiği gün dedesi Nâzım'a kendi şiirlerini yazmak için deri ciltli bir defter armağan etmiştir. Böylece Nâzım 11-12 yaşında yazdığı şiirlerle çevrenin ilgisini çeker. Şiirlerini yayımlamaya başladığında yetenekli, bilgili ve dile hakimiyeti fark edilir. O dönemin Türk edebiyatından etkilenip ilk şiirlerini vezinli, kafiyeli, romantik konularda yazar. Celile Hanım, oğlunun 14 yaşında yazdığı "Servilikler" adlı ilk şiirini Yahya Kemal'e gösterir, şair şiiri düzeltip yayınlatır. Bu şiir Nazım'ın yayınlanmış ilk şiiridir. Bundan sonra kendisi de şiirlerini yayınlamaya başlar. Henüz yirmili yaşlarda genç bir şair iken Türk yazı dünyasında kendine önemli yer açar.

Nâzım Hikmet her serbest anını şiir yazmak için kullanırmış. Şiire karşı tutkusunu şöyle ifade eder: "Ne binecek sırma palanlı bir atım, / ne bilmem nerden gelirâtım, / ne mülküm, ne malım var. / Sade bir çanak balım var. / Rengi ateşten al / bir çanak bal! / Balım her şeyim benim. / Ben / mülkümü ve malımı / yani bir çanak balımı / koruyorum haşarat-tan..." ("Şiirime Dair") Vâlâ Nureddin'e göre aklına gelen bir mısrayı veya şiiri hemen yazarmış, hatta ilham geldiğinde eğer yazacak bir kağıt bulamazsa bu mısraları duvarlara, pantolonlara bile yazarmış. Bunu şiirlerinde de yazmıştır: "Şairim / şimşek şekillerini şiirlerimin / caddelerde ışıltı çalarak / kazırım / duvarlara..." ("Şair") Böyle bir hatırayı Vâlâ şöyle anlatmaktadır: Bir gün Nâzım Hikmet'le bir kahvede otururlarken Vâlâ Nâzım'ın ceplerini karıştırdığını fark eder. Vâlâ, garsondan kağıt istemek için kalkmış fakat döndüğünde şaşkınlık içinde kalmış: "Olan olmuş bu sırada... Nâzım küçük kurşun kalemıyla o kadar hevesle aldığı yeni beyaz pantolonunun dizlerine notlarını almış." (1)

Yine Vâlâ'ya göre Nâzım Hikmet şiirlerini, ahengini duymak için ayakta yüksek sesle söyler. Şiirleri kâğıda yazarken son derece titiz davranır. Şiirdeki bir virgülün yerini değiştirmek için kâğıdı yırtıp şiiri tekrar yazmaktan hiç üşenmez. Fakat şiirin

içine iyice girdiğinde mısraları bazen nakış işler gibi yazarmış. Hapishanelerde Nâzım Hikmet'le bir müddet kader birliği etmiş romancı Kemal Tahir'e göre "...Nâzım, yaradılıştan dünyanın en büyük şiir gücü taşıyan mutlu şairlerinden biridir..." Fakat buna rağmen yeni bir şiire başlarken zorlanırmış. Kemal Tahir onun şiir yazmasını şöyle anlatır: "Bir sarı defter alır, ilk sahifesine şiirin adını, daha sonra ilk mısrasını yazardı... ikinci mısrayı bulduğu zaman ilk sahifeyi kopartır, yeniden şiirin adını, ilk mısrasını, altına da ikinci mısrasını yazardı. Bu böylece sahife dolana kadar, 20-30 kere üşenmeden sürüp giderdi. Bir tek virgül değiştirmek için bile, yeni bir sahifeye, bütün bir sahifeye baştan başlayıp yazdığını çok gördüm. Burada söz konusu olan, şiirin hazırlanışdır. Bir kere havasını kendine yeter görecektir şekilde tutturdu mu, ondan sonra artık tashih edilmiş sayfalarından sinirlenmez olur, şiiri bazen notalara çevirecek kadar çizip karalayarak yazar giderdi." (2)

Şairde ilham her zaman farklı kaynaklardan beslenmiştir. Onda ilham kaynağı adeta tükenmez. İyi bir gözlemci olması, yaradılışının getirdiği şairlik tabiatıyla en basit olaylardan, duygulardan etkilenip şiir yazar. Çoğu kez aldığı mektuplardan duygulanarak bugün de insanı kendine hayran bırakan şiirler yazmıştır. En sade konuları, yeteneği sayesinde etkileyici ve coşkulu şiirlere dönüştürmüştür.

Nâzım Hikmet'in Şiirlerinde Konu, Dil, Yapı ve Üslup

Şiirde şekil ve içerik konusu şiir tarihi kadar eski bir konudur. Nâzım Hikmet'e göre şiirde şekil ve içerik birbirine bağlıdır, şeklin nasıl olacağını tayin eden içeriktir, içerik özgün değilse şekil de özgün olamaz. Bu sebeple Nâzım'ın şiiri devamlı bir arayış içindedir, bu arayış şairi gece gündüz geçmişten kendi çağına kadar önemli şairleri okumaya, yeni yazar, yeni edebiyat akımlarını ve yenilikleri takip edip yararlanır. Özellikle Rusya'da iken tanıdığı fütürist ve konstruktivizm akımları ve şiirler ilgisini çekmiştir. Böyle bir araştırma ve çabanın sonucu olarak Türk şiirine serbest nazmı getirir. Türk şiiri yirminci yüzyılda yenileşme sürecine girmiştir, Nâzım Hikmet ise yeniliğin en ısrarlı öncüsü olur. Fakat bu birdenbire gerçekleşen bir yenilik değildir. Yeniliğe ilk geçiş dönemi olarak Tanzimat edebiyatı ve yazarları kabul edilebilir, onların hayat tarzları ve sanata bakışları eski şairlerden farklıdır, yönlerini batıya döndürmüşlerdir. Şiiri topluma ve gerçeğe

yakınlaştırırlar, fakat Tanzimat şairlerinin eserlerinde divan şiirinin izlerini de görmek mümkündür. Nâzım Hikmet böyle bir şiir geleneğinin içinde büyümüş ve sadece içerikte değil biçimde de yenilik getirmiştir. Şaire göre, yeni hayat, yeni şiir biçimiyle ifade edilmelidir. Böylece Mayakovski'nin şiir şekli aklına gelir ve hiç Rusça bilmediği halde bu Rus fütüristinin etkisi altında özgün şiir tarzına "Açların Gözbebekleri" adlı şiirle başlar. Nâzım, Türk edebiyatının bu ilk serbest mısralarını Vâle Nureddin'e ve Şevket Süreyya'ya okur. Onlara "Eski usul vezinle kafiye paydos!" diyerek haykırır "835 Satır" isimli kitabında bulunan "Açların Göz Bebekleri" adlı şiirini heyecanla dinletir. Böylece yeni şiir şekli bir nevi onaylatılmıştır ve şiir ilk önce Rusya'da 1922'de basılır.(3)

Nâzım Hikmet Türk şiirinde yaptığı bu değişikliği şöyle anlatmaktadır: "Şüphesiz ki, yeni ve hiç olmazsa o zamana kadar Türk şiirine girmemiş bir içeriği işlemek zorunda kalınca, yeni şekil aramak zorunda kaldım. Bu bütün iddialara rağmen Mayakovski'nin şekli değildi, yahut hiç olmazsa, sadece Mayakovski'nin ve umumiyetle Rus serbest nazmının şekli değil, ondan aynı zamanda başka bir şeydir... Benim anladığım manada serbest nazım, ne bir reformdur, ne de bir anarşi, bir devr-i şerh. Yani ne eskinin ıslâhı, ne de bütün kıymetlerin top yekûn inkârı..."(4) Gerçekten de Nâzım'ın şiirlerinde genel anlamda hayal kuvveti, resim, müzik, vezin ve kafiye de vardır. Çünkü onları şiir için bir güzellik ve katkı olarak uygular. Nâzım Hikmet bütün şiir mirasından yararlanarak şiire yenilik olarak vezinsizliğin vezni, kafiyesizliğin kafiyesi ve kelime

vezni kurallarını sokar. Özellikle Türkçe'nin kelime imkanları üzerinde farklı uygulamalar yapıp, kelimeyi bütün olarak telaffuz edip daha ileri bir ritme varmıştır. Böylece, şairin serbest nazımla yazdığı şiirlerindeki ses, ritim, ahenk, edanın nereden kaynaklandığını anlamış oluruz.

Nâzım Hikmet arayışları aştıktan sonra şiirde bir özgürlüğe ulaşır: "Şimdi bütün şekillerden faydalaniyorum. Halk edebiyatı vezniyle de yazıyorum, kafiyeli de yazıyorum. Tersini de yapıyorum. En basit konuşma diliyle, kafiye-siz, vezinsiz de şiir yazıyorum. Sevdadan da, barıştan da, inkılâptan da, hayattan da, ölümden de, sevinçten de, kederden de, umuttan da, umutsuzluktan da söz açıyorum. İnsana has olan her şey şiirime de has olsun istiyorum. İstiyorum ki, okuyucum bende, yahut bizde, bütün duygularının ifadesini bulabilsin..."(5) Hemen her şair hayat boyu gelişir ve hayat boyu edindiği bilgiler ve tecrübeler şiirlerine yansır. Bazı dönemleri ve tecrübeleri aşsa da onlar belirli durumlarda mısralara yansır. Bu sebeple Nâzım'ın şiirlerinde halk edebiyatından, divan edebiyatından, Mevlevilikten izler, tasavvufi öğeler görmek mümkündür. Şiirlerinde 1929 yılına kadar fütürizmin etkisi belirgindir, 1929-1936 yılları arasında ise fütürizmin türevi olan konstrüktivizmin etkisi hissedilir. 1936'dan sonra arayışları aşip kendine dönük şiirler yazmaya başlar. Nâzım Hikmet'in 1938 yılında hapse girmesi hayatını, şiirinin gelişmesini, büyük ölçüde de Türk şiirinin akış yönünü de değiştirdi. Çünkü o kendi vatanındayken bile kendi vatanının hayat ve edebiyat akışından uzaktır. Yıllarca eserleri yasaklatılıp, şiirleri ise yayımlanmaz. Başka bir açıdan bakıldığında ise bütün yaşadıkları aslında Nazım'ın şiirini beslemektedir.

Fakat bütün bu şartlara rağmen, Nâzım Hikmet'in şiirleri farklı konularla zengindir. Nâzım Hikmet şiirlerinde vatan, vatan hasreti, tarih, millet, savaş, savaş acıları, açlık, kahramanlar, şehitler, merhamet, barış, köy, şehir, işçilerin gücü, hapisane, aşk, sevgi, özlem, ayrılık, gönül kırgınlığı, hayat, gündelik yaşam, doğa, insan sevgisi, kadın sevgisi, çocuk sevgisi, yaşlılık, hastalık, ölüm, ay, kozmos, uyum, paylaşma, düş, umut, iyilik, iyimserlik ve ülkü konuları belirgindir. Şiirlerinde işlediği konular aslında şairin düşünsel, siyasal, kültürel ve duygusal hayatını yansıtır.

Şiirlerine gündelik hayatta yaşanan olay, duygu, düşünce ve hayalleri yansıttığı gibi, bu alanlarda gelişen konuların aracılığıyla şiiri halka yaklaştırmak amacıyla konuşma dilini büyük bir başarıyla şiirlerinde kullanmıştır. Nâzım Hikmet hayatı boyunca Türkçenin ve Türk şiirinin gelişimini takip etmiş, bu uğurda hayatı boyunca çalışmıştır. Türkçesini hayat boyunca geliştirmiş, fakat Türkçenin edebi alanda gelişmesine de katkı sağlamıştır.

Sonuç

Nâzım Hikmet doğuştan gelen şairlik yeteneği ve hayatı boyunca şiir ile ilgili çabaları neticesinde Türk edebiyatı tarihinde kendisine belirli bir yer edinmiştir. Nâzım Hikmet'in bu bölgelerde yaşanan sosyalizmi ve onun felsefesini tanıma fırsatı oldu ve doğal olarak bu, yaratıcılığına da yansdı. Nâzım Hikmet toplumdan ilham alarak şiire toplumcu gerçekçiliği getirdi. Böylece Tanzimat'la başlayan ve dünya algısını değiştiren yenileşme çabaları Nâzım Hikmet'le, Milli Edebiyat devri ve Cumhuriyet devri ile devam eder. Bizim için en önemli olan, o yıllarda Yahya Kemal'in neo-klasisizmi, Ahmet Haşim'in neosembolizmi, Mehmet Âkif'in İslamcılığı, Mehmet Emin Yurdakul'un memleketçiliği sürerken Nâzım Türk şiirine yenilik olarak lirik toplumcu gerçekçiliği, somut güzellikleriyle gerçek doğayı, hayatta yaşanan gerçek romantizmi ve serbest vezinle şiir biçiminde özgürleşmeyi getirdi, devrim diyalektiğini ise şiirle bağdaştırabilirdi. Bunun dışında lirik ve epik şiirlerinde gerçek insanların kaderini yazıp halkın gururunu güçlendirdi. Onun eserlerinden etkilenip yetişen ve sonra kendi yolunu ve üslubunu bulan birçok kuşak ve yazar yetişti. Bunların arasında Atilla İlhan, Arif Damar, Ahmet Arif, Tarık Günersel, Ayşe Kulin, Ayten Mutlu vs. ilk akla gelen isimlerdir.

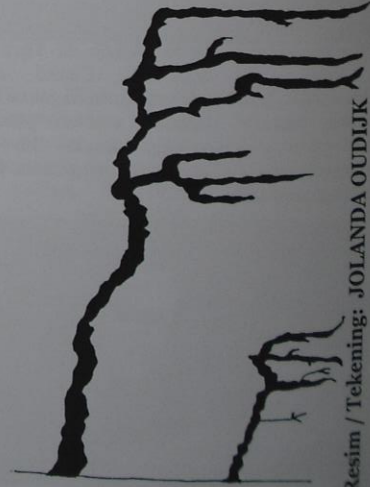
Bütün bunlardan sonra Nâzım Hikmet'in en büyük başarısı, eserlerinin Türkiye'de yasak iken Rusya'da, üstelik Türkçe olarak yayınlanmasıdır. Sosyalist ülkelerde yaşayan Türk halkı yıllarca bu eserleri okuyarak yetişmiştir. Bu durum, onun sosyalist ülkelerdeki Türk halkı ile yakın ilişkiler içinde olmasını sağlar, uzun yıllar büyük bir boşluğu tek başına doldurur. Bu bölgelerde yetişen özellikle Türk sanatkarlarını da derinden etkiler. Kısa sürede eserleri farklı dillere de çevrilip çabucak benimsenmiştir. Bu yönüyle de Nâzım Hikmet, kendi şiirleri başta olmak üzere Türk edebiyatını bütün dünyaya tanıtır. Sonucu, Nâzım Hikmet'in en yakın arkadaşı Vâlâ Nureddin'in sözleriyle tamamlamaktayız: "Yanımda büyüyüp Türkiye içi Türkçesi'ni, Türkiye dışı Türklerin arasına yayan ve dünyanın gelmiş geçmiş en büyük şairlerinden biri diye kendini dosta düşmana kabul ettiren Nâzım Hikmet, tekrarlıyorum, ömür boyu rastladığım en olağanüstü insandır... Yalnız Türkiye dışında yaşayan Türkler değil, başka milletler de Nâzım Hikmet'i tercümelerinden okumakla yetinmeyip, onun Türkiye Türkçesi'yle yazılmış metinleri üzerine eğiliyorlar. Böylelikle Türk-çe, öğrenilmeye değer kültür dilleri arasına girmiş bulunuyor." (6)

1. Nureddin Vâlâ Vâ-Nu. (1999). Bu Dünyadan Nazım Geçti. Milliyet Yayınları - İstanbul, 26
2. Nureddin Vâlâ Vâ-Nu. (1999). Bu Dünyadan Nazım Geçti. Milliyet Yayınları - İstanbul, 364-365

3. Nureddin Vâlâ Vâ-Nu. (1999). Bu Dünyadan Nazım Geçti. Milliyet Yayınları - İstanbul, 267
4. Kolcu İhsan Ali. (2010). Nâzım Hikmet'in Poetikası .Salkımsöğüt Yayınevi - Erzurum, 163
5. Kolcu İhsan Ali. (2010). Nâzım Hikmet'in Poetikası .Salkımsöğüt Yayınevi - Erzurum, 98
6. Nureddin Vâlâ Vâ-Nu. (1999). Bu Dünyadan Nazım Geçti. Milliyet Yayınları - İstanbul, 429, 421

Kaynakça:

1. Gronau Dietrich. (1995). Nazım Hikmet. Altın Kitaplar Yayınevi - İstanbul; 2. Dündar Can. (2006). Nazım. İmge Kitabevi - Ankara; 3. Fevralski Aleksandr. (1997). Nazım'dan Anılar. Milliyet Yayınları - İstanbul; 4. Fiş Radi. (1995). Nâzım'ın Çilesi. Alev Yayınları - İstanbul; 5. Fuat Memet. (1975). Nâzım ile Piraye. De Yayınları - İstanbul; 6. Halman Sait Talât, Horata Osman, Çelik Yakup, Demir Nurettin, Kalpaklı Mehmet, Korkmaz Ramazan, Oğuz Öcal M. (2006). Türk Edebiyatı Tarihi 4. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları - İstanbul; 7. (2011). Hikmet Nâzım. Bütün Şiirleri. Yapı Kredi Yayınları - İstanbul; 8. Kolcu İhsan Ali. (2010). Nâzım Hikmet'in Poetikası. Salkımsöğüt Yayınevi - Erzurum; 9. Kulin Ayşe. (2010). İçimde Kızıl Bir Gül Gibi. Everest Yayınları - İstanbul; 10. Nureddin Vâlâ Vâ-Nu. (1999). Bu Dünyadan Nazım Geçti. Milliyet Yayınları - İstanbul; 11. (2007). Türkçenin Sürgün Şairi Nâzım Hikmet. Hece Yayınları - Ankara; 12. (2002). 100. Doğum Yılı Dönümünde Nâzım Hikmet'e Armağan. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları - Ankara.

Resim / Tekening: JOLANDA OUDJIK